

Religiozita v 1. Československé republice

+ Struktura přednášky

1. Hledání nové identity

- ✓ Antiklerikalismus a antikatholicismus
- ✓ Církev československá
- ✓ Náboženský indiferentismus

2. Stabilizace

- ✓ Svatováclavské milénium
- ✓ Diferenciace katolicismu

Hledání nové identity

+ Hledání nové identity

- Československo bylo přes všechny politické proklamace politickým **novotvarem vzniklým spíše souhrou mnoha okolností**, jehož samotná existence byla velmi křehká. Ne všichni obyvatelé nového státu byli jeho vznikem nadšeni a další významná část si s ním v jistém smyslu dokonce nevěděla rady
- K těmto „rozporům“ samostatného státu patřilo rovněž to, že **politická reprezentace nového státu byla výrazně antikatolická** a to i přesto, že většina jeho obyvatel byli stále katolíci, jejichž počet výrazně posílilo připojení Slovenska.

+ Hledání nové identity

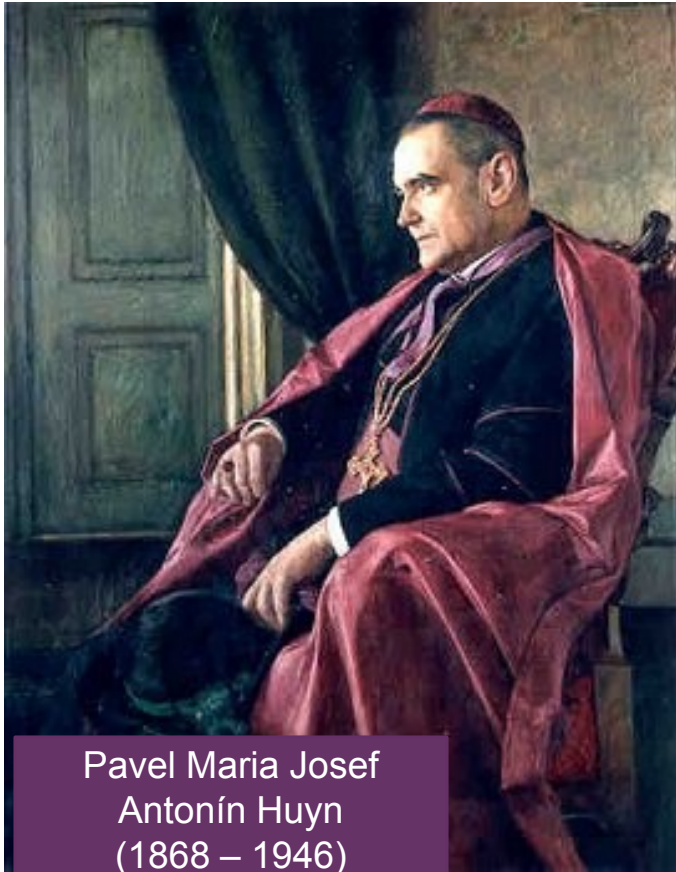
- Antikatolicismus politické reprezentace a s ní i velké části obyvatel první československé republiky byl výsledkem několika faktorů:
 - ✓ **Objektivní faktory** antikatolické animozity: katolický charakter bývalé monarchie a s ním související rozmanité vazby katolíků na vše, co monarchie představovala, a také chladný až nepřátelský postoj dohodových států ke katolické církvi
 - ✓ **Subjektivní faktor:** postoj některých vůdčích politiků nového státu, zejména Tomáše G. Masaryka, ke katolicismu

+ Hledání nové identity

- Bez ohledu na svůj charakter měl antikatolicismus velmi **klíčovou úlohu při vytváření legitimizace** nově vzniklého státu a jeho politického uspořádání, jedním slovem jeho identity.
- Ideový antikatolicismus liberálních a liberálně-nacionálních kruhů druhé poloviny 19. století se v tomto kontextu stává **klíčem k vysvětlení nové historické situace a důležitým nástrojem legitimizace nového politického systému** (viz *Tábor je náš program, Řím musí být souzen a odsouzen*).
- Ve zjednodušené podobě se antikatolicismus **rovnal** antirakušáctví.

+ Hledání nové identity

Pavel Maria Josef
Antonín Huyn
(1868 – 1946)

- Nejvyšší představitelé katolické církve u nás, zejména pak pražský arcibiskup Huyn a olomoucký arcibiskup, kardinál Skrbeňski, byli jednoznačně **vnímáni jako čelní reprezentanti monarchie** a tím i jedni z hlavních nepřátel nového režimu

+ Hledání nové identity

- Dalším výrazným fenoménem, který souvisel se zpochybňováním legitimacy katolické církve v prvních letech existence Československa, byla **vnitřní krize uvnitř katolického duchovenstva**. Kromě „národnostní“ otázky se na podílel stále ožehavý problém vztahu k tzv. modernizmu
- Modernistické tendence uvnitř české katolické církve vyvrcholily na konci 1. světové války a v prvních poválečných letech. V roce 1918 založili modernisticky smýšlející kněží revue *Právo národa* a v následujícím roce iniciovali vznik poměrně vlivné *Jednoty československého duchovenstva*, které měla **otevřeně modernistický program a zároveň se hlásila k odkazu tzv. národní duchovní tradice** reprezentované zejména cyrilometodějskou tradicí a husitstvím (sic!)

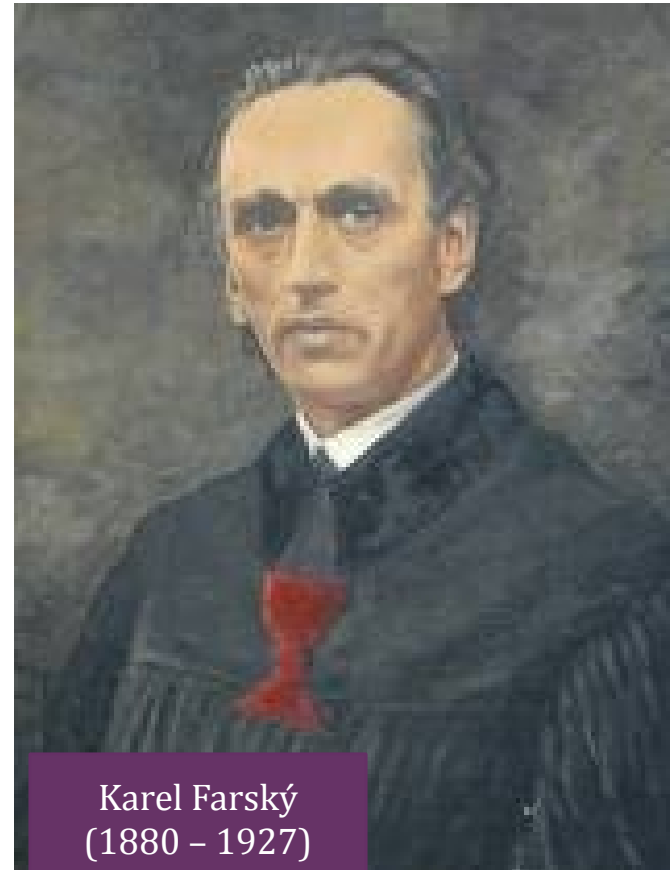
+ Hledání nové identity

- K polarizaci ale došlo i v rámci samotné Jednoty, kde se po striktním odmítnutí Vatikánu vytvořily dvě skupiny – umírnění loajalisté snažící se nalézt kompromis a tím zachovat jednotu katolického duchovenstva a radikálové, kteří ještě v roce 1919 vytvořili *Klub reformních kněží Jednoty československého duchovenstva*
- Jejich požadavky se naopak stále stupňovaly. Objevilo se mezi nimi volání po zrušení celibátu, zavedení mše v národním jazyce, ale také odmítnutí politického angažování církve a na něm postaveného klerikalismu

+ Hledání nové identity

- Na začátku roku 1920 se někteří představitelé Klubu vedení **Karlem Farským** rozhodli pro definitivní rozchod s katolickou církví a vznik nové církve, **Církve československé (CČ)**
- Nová církev však měla v prvních letech své existence značné problémy s hledáním vlastní identity, které vyvrcholily v roce 1924 odchodem části jejího duchovenstva vedené jedním z „otců zakladatelů“ **Matějem Pavlíkem** prosazujícím jednoznačnější orientaci směrem k pravoslaví

Karel Farský
(1880 – 1927)

+ Hledání nové identity

- Vznik CČ **měl poměrně velkou odezvu**. V relativně krátké době několika měsíců se k nové církvi hlásilo více než 200 000 věřících
- Podle sčítání lidu z roku 1921 se CČ stala druhou největší denominací v české části nového státu. Hlásilo se k ní více než 5 % obyvatel, v absolutních číslech 523 000 obyvatel českých zemí. V průběhu 20. a 30. let její pozice ještě posílila a např. v roce 1930 se k ní již přihlásilo 7,3 % obyvatel a po druhé světové válce, kdy byla tato církev na vrcholu, 7,7 % obyvatel, což znamenalo téměř milion členů

+ Hledání nové identity

Příslušnost k jednotlivým náboženským skupinám podle sčítání lidu z roku 1921 (v %)

	Římskokat.	Řeckokat.	Evang.	Pravoslav.	Českoslov.	Bez
ČECHY	78,2	0,1	3,6	0,1	6,6	9,8
MORAVA	90,9	0,07	3,1	0,06	2,3	0,8

+ Hledání nové identity

Důvody úspěchu CČ:

- ✓ CČ **uspokojovala národnostní a emancipační tužby části českých katolických věřících** a mohla se prezentovat jako národní církev
- ✓ Svým ideovým zaměřením téměř úplně **korespondovala s novým obrazem československé společnosti** tak, jak jej prosazovala významná část politické reprezentace
- ✓ Přihlášení se k této církvi **neznamenalou úplnou náboženskou diskontinuitu** jako v případě konverze k některé z protestantských denominací

+ Hledání nové identity

- Vznik CČ znamenal určitě velký problém pro katolickou církev, nicméně nevypovídal nic zásadnějšího o náboženské vřažnosti Čechů.
- Šlo koneckonců jen o jednu z variant reakce na výjimečnou situaci vzniku nezávislého státu a zániku starého řádu, jejíž obdoby bychom mohli najít i v jiných evropských zemích. Mnohem zajímavější je velmi vysoký počet lidí, kteří v této době rezignovali na jakoukoli institucionalizovanou náboženskou identitu

+ Hledání nové identity

- Podobně jako v případě nových členů CČ **šlo i zde převážně o jedince, kteří se před válkou hlásili ke katolictví.** Podle údajů vyplývajících ze Sčítání lidu z roku 1921 tvořilo tuto skupinu téměř 750 000 lidí, což znamenalo asi 7 % všech obyvatel Čech a Moravy.
- V některých regionech byl nicméně počet lidí, kteří sami sebe deklarovali jako „bez vyznání“, mnohem vyšší. Často šlo o **etnicky české okresy s vysokou mírou industrializace, které prodělaly v předcházejících několika desetiletích zásadní demografické proměny.** Výjimku tvořily okresy Most a Duchcov, které byly většinou německé, ale žila v nich poměrně silná česká komunita tvořené především horníky.

+ Hledání nové identity

- Protestantské denominace **žádný pokles členů nezaznamenaly**. Na první pohled je překvapivé nicméně to, že nezaznamenaly ani významnější nárůst. V roce 1910 se k nim hlásila necelá 3 %. V roce 1921 to bylo jen zhruba o 0,5 % více.
- Postavení protestantských denominací neposílilo ani to, že již na konci roku 1918 se spojily všechny české sbory *Evangelické církve augsburského vyznání* a *Evangelické církve helvétského vyznání* a završily tak unifikační proces probíhající od počátku století. Nově vzniklá církev existující pod názvem *Českobratrská církev evangelická* mnohem více zdůrazňovala národní reformační tradici

+ Hledání nové identity

- Jednoznačně **podporovala i vznik samostatného státu a měla ideově blízko k některým jeho vrcholným představitelům**, zejména prezidentu Masarykovi.
- Po celou dobu 1. republiky byla tato církev co do počtu věřících **spíše marginální**. Významnější pozici, kdy počty věřících přesahovaly 15 % všech obyvatel, měla pouze v některých soudních okresech východních a západních Čech, jihovýchodní, východní a severní Moravy
- Velký vliv měla tato církev v oblasti kultury a hlásily se k ní některé významné osobnosti meziválečného intelektuálního života

Hledání nové identity

Název postoje

Sekulárně - ateistický

Semi-sekulární odmítající

Indiferentní

Aktivně - participující

+

Stabilizace

Stabilizace

- Výkyv v postoji vůči náboženství, který v české společnosti nastal po vzniku republiky, se od druhé poloviny 20. let začal **stabilizovat**.
- Jistý podíl na tom mělo i **postupné utlumování antináboženských a především antikatolických postojů politické reprezentace**, která si stále více začala uvědomovat, že tyto tenze oslabují křehkou stabilitu státu. Mimo jiné i proto se nakonec nepodařilo prosadit odluku státu a církví
- Došlo pouze k dílčím úpravám týkajícím se školství, rodinných otázek a některých dalších záležitostí jako např. legalizace pohřbívání žehem. Nejvýznamnější byly úpravy v oblasti školství

Stabilizace

- Jakýmsi „psychologickým bodem obratu“ byla oslava **svatováclavského milénia** spojená s dobudováním Svatovítské katedrály v září 1929, během které se katolická církev prezentovala jako loajální vůči republice a akceptující vlastenectví
- Postupné uklidnění situace potvrdilo Sčítání lidu, které proběhlo v následujícím roce. I když oproti předchozímu censu ztratila katolická církev necelá 4 %, ve srovnání s turbulencemi na počátku dvacátých let, je možné tuto skutečnost interpretovat jako **doklad postupné stabilizace**

Stabilizace

Příslušnost k jednotlivým náboženským skupinám podle sčítání lidu z roku 1930 (v %)

	Římskokat.	Řeckokat.	Evangel.	Pravoslav.	Českoslov.	Bez
ČECHY	74,8	0,1	4,3	0,2	8,7	10,3
MORAVA	85,7	0,1	4,8	0,3	4,5	2,9

Stabilizace

Příslušnost k jednotlivým náboženským skupinám podle sčítání lidu z roku 1930 (v %)

	Římskokat.	Řeckokat.	Evangel.	Pravoslav.	Českoslov.	Bez
ČECHY	74,8	0,1	4,3	0,2	8,7	10,3
MORAVA	85,7	0,1	4,8	0,3	4,5	2,9
BRNO	76,8	0,1	3,5	0,2	7,7	6,6

Stabilizace

Proudy uvnitř prvorepublikového katolicismu (M. Trapl):

- ✓ Konzervativní proud
- ✓ Tolerantní proud
- ✓ Kritický/antimodernistický proud

Stabilizace

■ Konzervativní proud:

Navazoval na tradiční formy náboženského života přetrvávající ještě z období baroka. Velmi silné zastoupení měl zejména mezi venkovským obyvatelstvem, většinou řeholních řádů, ale také u velké části kléru. Vůči nové politické situaci se chovali **spíše neutrálně**, i když se u nich často objevovala jistá nostalgie po monarchii. Jejich veřejný život se většinou odehrával prostřednictvím desítek náboženských nepolitických spolků, jakými byl např. Orel. Šlo zřejmě o nejpočetnější skupinu

Stabilizace

■ Tolerantní proud:

Jeho představitelé situaci v novém státě **akceptovali** a někteří z nich dokonce viděli ve vzniku Československa možnost pro nápravu církve. Situaci v Rakousko-Uhersku vnímali totiž jako naprosto demotivující, protože privilegované postavení církve bránilo jakékoli kritické reflexi a snaze po změně. V mnoha ohledech byl tento proud ovlivněn myšlenkami tzv. Katolické moderny. Protikatolickou polemiku v prvních letech existence státu většinou považovali za jakési nutné zlo období přechodu od starého k novému řádu. Jejich cílem byla plná integrace katolické církve do politického a veřejného života. Jejich konkrétní aktivity byly spojené zejména s činností **lidové strany**

Stabilizace

■ Proud kritiků

Terčem jejich kritiky byl kromě nového režimu také tolerantní směr, který byl obviňován z kolaborace a malověrnosti. Kromě duchovních v něm sehráli významnou roli laičtí intelektuálové, kteří nové poměry považovali za neslučitelné s katolickým charakterem národa. Ostře kritizovali zejména nově přijatá omezení církve ve školství a v rodinném životě. Nový režim **obviňovali z mravního úpadku**. Někteří představitelé tohoto proudu jako alternativu vůči stávajícímu režimu nabízeli tzv. stavovský stát, který fungoval v Rakousku či Itálii. Svého vrcholu dosáhl toto hnutí v období tzv. druhé republiky (říjen 1938 – březen 1939). Poměrně významnou roli v tomto proudu sehráli olomoučtí dominikáni a někteří jezuité a seleziáni.

Závěry

- Náboženská situace v období tzv. první Československé republiky jasně ukázala další směřování a základní trendy náboženského chování a vztahu Čechů k náboženským institucím i náboženství obecně. Jako hlavní je možné označit posilující nedůvěru v náboženské instituce, kontroverzní chápání katolické církve, tendence k privatizovanému pojetí náboženství a narůstající náboženský indiferentismus.
- Vývoj v tomto období také ukázal, že rozhodující roli při transformacích vztahu Čechů vůči náboženství hraje především vymezování se vůči katolické církvi.